

УДК 378 : 371.2

ОРГАНІЗАЦІЯ ВІДПОВІДНОГО ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНОГО СЕРЕДОВИЩА АГРАРНОГО ВНЗ

Н.А.Лебедєва

Анотація. У статті розглянуто та обґрунтовано організацію відповідного змісту професійно-ціннісного середовища як невід'ємної складової комплексу педагогічних умов формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: ціннісне ставлення, професійна підготовка, педагогічні умови, організація, формування.

Аннотация. В статье рассмотрена и обоснована организация соответствующего содержания профессионально-ценностной среды как неотъемлемой составляющей комплекса педагогических условий формирования ценностного отношения к будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: ценностное отношение, профессиональная подготовка, педагогические условия, организация, формирование.

Summary: This article describes and substantiates the organization of proper valuable content in the process of training as an integral part of the pedagogical conditions complex of formation valuable attitude to future professional activities.

Key words: valuable attitude, process of training, organization of proper valuable content, pedagogical conditions, studying.

Постановка проблеми. Професійно-ціннісне виховання є послідовним, діалектичним рухом студента до добровільно прийнятої ним мети, а результатом цього руху є набуття майбутнім фахівцем системи професійних цінностей та ідеалів, розширення його духовних потреб та інтересів, соціально-цінних мотивів, збагачення емоційної сфери, моральних та естетичних почуттів, здатності до емпатії, опанування прикладними професійними вміннями, навичками, звичками, досвідом, саморефлексією.

Метою професійного-ціннісного виховання майбутнього аграрія є певний віддалений результат, який загалом, цілісно є складним інтегральним системним особистісним утворенням – ставленням до професійної діяльності, на набуття якого й спрямований самостійний рух студента, його внутрішня активність. А професійно-ціннісне виховання як таке є управлінням розвитку особистості майбутнього фахівця шляхом моделювання середовища його буття, занурення його в «базову культуру» - професійно-трудова, морально-духовна, художньо-естетична, фізична як долучення його до активних соціальних відносин з середовищем, у процесі творчої самореалізації.

Аналіз досліджень і публікацій. У дослідженнях В.В.Давидова, В.В.Рубцова, В.І.Панова, В.А.Левіна розглядається освітнє середовище, яке виступає свого роду комплексом умов, впливу та можливостей становлення (формування) особистості за культурно-заданим зразком, що виникає в зв'язку з суспільною потребою у вторинній соціалізації індивіда.

В.А.Ясвін стверджує, що тип освітнього середовища визначається, насамперед, тими умовами та можливостями даного середовища, що сприяють розвитку активності (чи пасивності) дитини з її особистісною свободою (чи залежністю).

У роботах В.В.Авдєєва, І.В.Богданова, Г.А.Ковальова, Н.Б.Крилової, С.Ф.Сергєєва обґрунтовано зміст поняття освітнього середовища як самостійного та родового стосовно таких понять як «сімейне середовище», «шкільне середовище», визначено відношення освітнього середовища до оточуючого середовища (за дослідженнями Д.Ж.Марковича, Дж.Гібсона, М.Черноушека, Б.Крауса).

Мета статті. Розглянути та обґрунтувати складові організації відповідного змісту професійно-ціннісного середовища аграрного ВНЗ як невід'ємної складової комплексу педагогічних умов формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Професійно-ціннісне середовище, будучи родовим поняттям освітнього середовища, має свої особливості. Під професійно-ціннісним середовищем ми розуміємо систему впливу та умов формування особистості професіонала за заданим зразком, а також можливості для його формування, що знаходяться в соціальному та просторово-предметному оточенні. Професійно-ціннісне середовище має комунікативну основу. Зміст професійно-ціннісного середовища сприяє: зміні позиції студента; створенню можливостей для зміни стереотипів; формуванню позитивної моделі поведінки особистості; реалізації активності студентів; динамізму та інтенсивності спілкування; створенню сприятливої емоційно-психологічної атмосфери.

У нашому дослідженні організація відповідного змісту ціннісного середовища передбачає:

- а) професійне та соціально-ціннісне спілкування, що передбачає готовність студента та викладача до формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності;
- б) формування у студентів комунікативної компетентності, що необхідна для успішного здійснення професійної діяльності;
- в) підтримання параметрів професійно-ціннісного середовища у процесі професійної підготовки студентів.

Використання комунікації в якості комплексного впливу у професійно-ціннісному середовищі дозволяє виділити її параметри. В нашому дослідженні були адаптовані характеристики освітнього та виховного середовища, що представлені в роботах А.В.Кушко, Т.В.Менг, А.І.Рябініна до професійно-ціннісного середовища [12, с.4-6; 15, с.6-7; 17, с.5-6]. У результаті професійно-ціннісне середовище має наступні параметри: насиченість, доступність та узгодження з ціннісними орієнтаціями студентів, створення гармонійної атмосфери партнерства, емоційність та ціннісний зміст.

Розглянемо параметри цього середовища.

Насиченість професійно-ціннісного середовища є якісною характеристикою та забезпечується кількістю заходів професійно-ціннісного спрямування, кількістю суб'єктів виховання в цьому середовищі, щільністю методичного забезпечення.

Доступність професійно-ціннісного середовища означає долучення усіх суб'єктів професійної підготовки до цього середовища. Цей параметр професійно-ціннісного середовища також спирається на принципи гуманізму, демократизму та культуровідповідності, забезпечуючи свободу вибору учасників процесу професійної підготовки.

Узгодженість з ціннісними орієнтаціями студентів характеризує професійно-ціннісне середовище як таке, що надає суб'єктам середовища можливість задоволення своїх ціннісних орієнтацій на спілкування, професію пізнання самостійність та творчість.

Гармонійна атмосфера партнерства, як один з параметрів професійно-ціннісного середовища, створюється завдяки використанню форм та методів навчально-виховної роботи ВНЗ.

Емоційність професійно-ціннісного середовища – параметр середовища, що характеризує зміст, якість та динаміку емоцій та почуттів, що виникають у суб'єктів взаємодії. Змістовний бік емоційності

професійно-ціннісного середовища представлено ситуаціями, що мають особливе значення для суб'єкта (студента), наприклад «ефект зустрічі». Емоційність середовища підштовхує до активності та тим самим сприяє формуванню у студентів ставлення до професійної діяльності як до соціально та особистісно значимої потреби та фактору, що створює можливості особистісного зростання.

Ціннісний зміст цього середовища визначає інформація, що сприяє формуванню компонентів ціннісного ставлення студентів до професійної діяльності: професійна самосвідомість, моральна самосвідомість, емоційно-вольова стійкість та творче ставлення до професійної діяльності. Практичні заняття з розвитку комунікативної компетентності студентів у контексті формування ціннісного ставлення до професійної діяльності є методом, що створює професійно-ціннісне середовище.

Розглянемо зміст цієї педагогічної умови.

Розробляючи комплекс педагогічних умов, ми виходили з того, що формування ціннісного ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності здійснюється в діяльності. Діяльність супроводжується спілкуванням. Як відомо, спілкування поліфункціональне. Воно виступає і як засіб управління у ВНЗ, так і як засіб формування ставлення до професійної діяльності.

В.А.Кан-Калік зауважував, що виховання буде ефективним у тому випадку, якщо у вихованця викликано позитивне ставлення до того, що ми хочемо у нього виховати. До того ж, те чи інше ставлення завжди формується за складеним механізмом спілкування [9, с.37].

У нашому дослідженні професійно-ціннісне середовище має комунікативну основу, що складається зі спілкування і з комунікативної компетентності. З цього боку принципового значення набуває точка зору Т.В.Менг, що розглядає освітнє середовище як «багатовимірне соціально - педагогічне явище, зв'язане у єдине ціле різними комунікативними механізмами та здатне здійснювати ситуативний вплив на розвиток ціннісних орієнтацій особистості, ставлення та способів поведінки, що актуалізуються у процесі засвоєння, використання та поширення соціокультурних цінностей» [15, с.8].

При організації процесу професійної підготовки студентів у вищій школі ми надаємо спілкуванню особливого значення. Це обумовлено функціями спілкування: організаційною, інформаційною, ціннісно-орієнтованою, розвивальною та коригуючою [18, с.39; 20, с.9].

Організаційна функція спілкування сприяє встановленню взаємодії учасників педагогічного процесу, який пов'язаний з формуванням професійної самосвідомості, моральної самосвідомості, емоційно-вольової стійкості та творчого ставлення до професійної діяльності. В даному випадку спілкування є засобом організації педагогічного процесу.

Інформаційна функція спілкування полягає в усвідомленні мети навчання, сутності майбутньої професійної діяльності. Ця функція забезпечує обмін інформацією про майбутню професійну діяльність.

Ціннісно-орієнтована функція спілкування полягає в оцінці взаємодії учасників педагогічного процесу, в отриманні інформації, що сприяє формуванню ціннісного ставлення студентів ВНЗ до майбутньої професійної діяльності.

Розвивальна функція спілкування виступає як рушійна сила, засіб підвищення кваліфікації студента, що виявляється у розвитку навиків ділового спілкування, формування установки, переконання, професійного спрямування, ціннісного ставлення особистості до професійної діяльності.

Коригуюча функція спілкування полягає в забезпеченні розуміння учасниками спілкування одне одного, у встановленні між ними контакту, у прийнятті узгоджених рішень, у взаємній корекції спілкування, подоланні бар'єрів спілкування.

Невід'ємною складовою будь-якої трудової діяльності є професійне спілкування, за А.А.Бодальовим, «трудова діяльність також обумовлює та програмує зміст і характер ділового спілкування людей, які беруть участь у створенні матеріального продукту. Багато фактів свідчать про те, що характеристики міжособистісного спілкування у праці пов'язані з технологією створення продукту, розподіленням функцій між виконавцями і з конкретними особливостями того чи іншого трудового процесу»[5, с. 11].

У спільній професійній діяльності колективу виникають взаємовідносини, спілкування, зумовлене колом інтересів, що найчастіше обмежується обміном інформацією стосовно спільної праці або навчання, використовуються професійні поняття, науково-технічна термінологія, яка обумовлює ступінь взаєморозуміння під час виконання колективної роботи.

Для забезпечення ефективної суспільної діяльності необхідний достатній ступінь професійної мовної компетенції.

Щоб подолати цю проблему, потрібна активна участь педагогів-викладачів, які мають вплив на студентів, не тільки передаючи їм свої знання, уміння і навички майбутньої професії, але й виховуючи студентство та формуючи мовну компетенцію як складову ціннісного ставлення, зокрема, навички

професійного спілкування, які вдосконалюються під час проведення студентами семінарів, у виступах на студентських конференціях, при реферуванні літератури тощо.

В.А.Кан-Калік називає різновидом професійного спілкування педагогічне спілкування, «яке виступає як невід'ємний елемент діяльності організатора, вихователя, керівника, майстра виробничого навчання, лікаря та ін.» [9, с. 10]. Саме педагогічно-професійне спілкування має найбільший вплив на студента, тобто зі сторони педагога, який допомагає навчатися, оволодівати знаннями, формує зі студента майбутнього фахівця. Викладач повинен встановлювати контакт зі студентом, формувати не тільки професійні знання, а й навички спілкування, налаштовувати на той рівень професійної та мовленнєвої культури, якою володіє сам. Особливий вплив на професійне спілкування має педагог, що викладає вузькоспеціалізовані дисципліни, тому що вони більше насичені спеціалізованою (фаховою) лексикою.

Професійне та соціально-ціннісне спілкування можна забезпечити шляхом проведення бесід з провідними фахівцями, виробничої практики, а також використання ігрових методів навчання.

А.С.Макаренко писав: «Є ще один важливий метод – гра ... треба, насамперед сказати, що між грою та роботою немає такої великої відмінності ... У кожній гарній грі є, передусім, робоче зусилля думки ... Дехто вважає, що робота відрізняється від гри тим, що у роботі є відповідальність, а у грі її немає. Це неправильно: у грі є така ж велика відповідальність, як і в роботі, звичайно ж, у грі гарній, правильній...» [13, с.367-368].

Ігрові технології – це сукупність процесів та методів навчання, що представляють собою форму пізнавальної діяльності слухачів в умовних ситуаціях, спрямованих на формування у них педагогічних здібностей, знань, вмінь та особистих якостей у процесі розв'язання педагогічних завдань [19, с.34].

І.Б.Коротяєва, досліджуючи ділову гру як засіб професійного та пізнавального інтересу студентів, доводить, що «її сутність полягає в наступному: ділова гра розглядається як представник контекстного навчання, при якому засвоєння знань, формування вмінь та звичок наче покладені в основу професійної діяльності, що представлена в навчанні у певній модельній формі. В контекстному навчанні, як і в традиційному, навчальний матеріал подається за допомогою відповідних знаків, знакових систем і є знанням, яке необхідно засвоїти» [11, с.9].

Велика кількість професійних поразок обумовлена відсутністю стратегічних звичок у побудові власної професійної моделі. Рівень професійної зрілості залежить від здатності педагога реалізувати на методологічному рівні стратегічний шлях: від духовно-прогностичного цілепокладання через структурну побудову системи знань до організації отримання кінцевого результату, спрямованого на нарощування ментальних цінностей [1, с.179]. Практику педагогічної гри можна вважати успішною тоді, коли студенти отримують не лише більш конкретні уявлення про майбутню професійну діяльність, але й розвивають аналітичні здібності, синтезують культуру діяльності, у них формується цілісна понятійна система. Таким чином, гра надає можливість кожному студенту відчувати себе суб'єктом педагогічного процесу, проявити та розвинути свою особистість. Це зумовлено тим, що у грі відбувається здійснення бажання майбутнього фахівця проявити свої здібності та придатність до професійної діяльності.

М.Я.Віленський, П.І.Образцов та А.І.Уман виділяють особливості навчальних ігор [6, с.148]:

- варіативність та альтернативність рішень, з яких потрібно вибрати найбільш раціональне;
- необхідність приймати рішення в умовах невизначеності в обставинах умовної практики;
- різноманіття умов проведення гри, що відрізняються від стандартних, які, можливо, з'являться у майбутній професійній діяльності фахівця;
- звужені часові рамки, можливість неодноразового повтору ситуації;
- наочність наслідків прийнятих рішень;
- інтеграція теоретичних знань з практикою професійної діяльності, набуття навиків роботи за фахом;
- широкі можливості індивідуалізації навчання.

У грі розвивається продуктивне творче пошукове мислення студентів стосовно виконання майбутніх посадових обов'язків та функцій.

Навчальні ігри розвивають та закріплюють у студентів навички самостійної роботи, уміння професійно мислити, розв'язувати завдання та керувати колективом, приймати рішення та організовувати їх виконання. У процесі гри, у тих, хто навчається, виробляються наступні вміння та навички:

- накопичення та аналіз інформації, що необхідна для прийняття рішень;
- прийняття рішень в умовах неповної чи недостатньо достовірної інформації; оцінки ефективності рішень, що приймаються;

- аналіз у певного типу завдань;
- встановлення зв'язків між різними сферами майбутньої професійної діяльності;
- роботи в колективі, напрацювання колегіальних рішень з використанням прийомів групового мислення;
- абстрактного та образного мислення як основи ефективного творчого використання системного підходу до досліджень процесів та явищ [6, С.149].

Таким чином, ігровий метод сприяє створенню професійно-ціннісного середовища, розвиває активність та творчу свободу суб'єктів, і, як наслідок, створює умови для творчого ставлення до професійної діяльності, загалом забезпечуючи становлення творчого середовища.

За визначенням, професійно-ціннісне середовище має комунікативну основу. В зв'язку з цим, слід розглянути поняття «комунікація» та «комунікативна компетентність».

Комунікацію М.Т.Громкова визначає як обмін інформацією (інтелектуальним та емоційним змістом) з метою розуміння [7, с.149].

Відповідно комунікативна компетентність інтерпретується як здатність людини встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми. За твердженням Н.Завініченко, до її складу входить певна сукупність знань та умінь, що забезпечують ефективний перебіг комунікативного процесу. Комунікативна компетентність розглядається як ступінь задовільного оволодіння певними нормами спілкування, поведінки, як результат навчання, засвоєння соціально-психологічних еталонів, стандартів, стереотипів поведінки, оволодіння «технікою» спілкування [3, с. 31]. А.Хуторський розглядає поняття комунікативної компетенції як складову освітньої компетенції [3].

У психолого-педагогічній літературі комунікативну компетенцію пов'язують із здатністю особистості орієнтуватись у різних ситуаціях, засновану на знаннях і чуттєвому досвіді індивіда; адекватним сприйманням міжособистісних відносин і умов соціального середовища [4]; з володінням іноземними мовами, високим рівнем культури мовлення. Комунікативна компетенція набувається в процесі соціалізації особистості під впливом комплексу соціальних факторів: культурно-етнічна належність, рівень освіти, соціальний стан, професія, вік. Набір компонентів комунікативної компетенції фахівців визначається, не в останню чергу, сферою його професійної діяльності, але толерантність, упевненість, адаптивність, тактовність, самовладання, організаторські здібності, цілеспрямованість, відповідальність будуть відмічатися для всіх рівнів. Уміння вербального спілкування виявляється в комунікативній компетентності індивідуума, про сформованість якої свідчать наступні ознаки розумової діяльності: настанова на аналіз, здатність до самооцінки та інтерпретації своєї комунікативної поведінки; гнучке реагування на різні комунікативні ситуації; уміння ініціювати й самостійно організувати комунікативну взаємодію.

Комунікативна компетентність, за визначенням Л.А.Петровської, є сукупністю комунікативних здібностей, комунікативних вмінь та комунікативних знань, що відповідають комунікативним завданням та достатні для їх розв'язання [16, с.7].

У нашому дослідженні під комунікативною компетентністю ми будемо розуміти здатність ефективно застосовувати комунікативні знання, вміння та навички.

Сучасні дослідження психологів - професіоналів підтверджують той факт, що успіх професійної діяльності залежить не лише від професійної компетентності, але й більш ніж на половину – від комунікативної компетентності суб'єкта [10, с.21-25; 14, с.26-45].

Відповідно до визначення, ціннісне ставлення до професійної діяльності є стійким внутрішнім переконанням особистості. Переконання формуються під впливом вербальних методів. Грамотний процес спілкування – це і метод, і середовище формування ставлення до будь-чого.

Це свідчить про те, що комунікативна компетентність студентів може виступати і засобом, і середовищем формування ціннісного ставлення студентів до професійної діяльності.

Розвитку комунікативної компетентності у рамках формування ціннісного ставлення до професії сприятиме система соціально-психологічних технологій, а саме – тренінгів.

Варто зауважити, що, розробляючи цю методiku, ми поклались на акмеологічний підхід. «Акмеологія (від грецького акме – «пік, вершина, вищий ступінь чого-небудь») – відносно нова галузь наукового пізнання, комплекс наукових дисциплін, об'єктом вивчення яких є людина у динаміці її саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення у різноманітних життєвих сферах» [2, с.4]. Вперше поняття акмеології було введено Н.А.Рибніковим у 1928 році для позначення науки про зрілих людей. Засновниками цієї науки є Б.Г.Ананьєв та ряд вчених ленинградської школи психологів.

Предметом акмеології є творчий потенціал людини, закономірності та умови досягнення суб'єктом діяльності різноманітних рівнів розкриття творчого потенціалу, вершин самореалізації. Найвищим рівнем ціннісного ставлення до професійної діяльності є творче ставлення [8, с.117]. Спираючись на

акмеологічний підхід, ми намагалися озброїти суб'єкта діяльності (студента) знаннями та технологіями, що забезпечать можливість його самореалізації у різних сферах діяльності, в тому числі й у галузі обраної ним професії.

Висновки. Таким чином, ми розглянули та обґрунтували одну з комплексу педагогічних умов формування ціннісного ставлення студентів аграрних ВНЗ до професійної діяльності: організацію відповідного змісту професійно-ціннісного середовища, необхідними складовими якої є: професійно-ціннісне спілкування, підтримка параметрів професійно-ціннісного середовища в процесі професійної підготовки студентів та формування комунікативної компетентності.

Література

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. / В.Г.Асеев - М.: Мысль, 1976.-158с.
2. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология./ Н.В.Басова - Ростов н/Д: «Феникс», 2000. - 416 с.
3. Беликов В.А. Личностная ориентация учебно-познавательной деятельности (дидактическая концепция): Монография./ В.А.Беликов - Челябинск: Изд-во ЧГПИ «Факел», 1995. - 141 с.
4. Беликов В.А. Дидактические основы организации учебно-познавательной деятельности школьников: Дис. д-ра пед. наук. / В.А.Беликов - Магнитогорск, 1995. -350 с.
5. Бодалев А.А. Психология общения. Избранные психологические труды./ А.А.Бодалев – 3-е изд., перераб и допол –М.:Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002 -320 с.
6. Виленский В.Я., Образцов П.И., Уман А.И. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе: Учебное пособие / Под ред. В.А. Сластенина. - М.: Педагогическое общество России, 2004. - 192 с.
7. Громкова М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности: Учеб. пособие для вузов./ М.Т.Громкова - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 415 с.
8. Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И. Введение в философию образования. / Э.Н.Гусинский, Ю.И.Турчанинова - М.: Логос, 2001. - 224 с.
9. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. / В.А.Кан-Калик. - М.: Просвещение, 1987.-190 с.
10. Климов Е.А. Некоторые психологические принципы подготовки молодежи к труду и выбору профессии./ Е.А.Климов - Вопросы психологии. 1985 г. № 4.-С. 21-25.
11. Коротяева И.Б. Деловая игра как средство развития познавательных и профессиональных интересов студентов педагогического вуза. Автореф. дисс. ... к.п.н. / И.Б. Коротяева.– К., 1989. – 186 с.
12. Кушко А.В. Расширение контекста предметного содержания обучения как фактор изменения характеристик образовательной среды общеобразовательного учреждения повышенного уровня обучения: Автореф. дис. ... канд. пед. наук./ А.В. Кушко -М., 2000. - 16 с.
- 13.Макаренко А.С. Гра // Твори в 7-ми т./ А.С.Макаренко. – К., 1954. – Т. 4. – С. 367 – 368.
14. Маркова А.К. Психология профессионализма./ А.К.Маркова - М., 1996. - 143 с.
15. Менг Т.В. Педагогические условия построения образовательной среды вуза: Автореф. дис. ... канд. пед. наук./ Т.В.Менг - Санкт-Петербург, 1999. -16с.
16. Разбегаева Л.П. Теория и практика гуманитарного образования: ценностно-коммуникативный подход: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук./ Л.П.Разбегаева -Волгоград, 2001. - 32 с.
17. Рябинин А.И. Педагогические условия формирования воспитывающей среды во временном детском объединении: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. / А.И.Рябинин - Кострома, 1999. - 16 с.
18. Сафронова Е.М. Воспитательная деятельность в контексте личностного подхода в образовании / Е.М.Сафронова -Педагогика. - 2003. - №3. - С.38-44.
19. Торічний О, В. Удосконалення педагогічної підготовки слухачів вищої військової школи на основі сучасних освітніх технологій. Дис. ...к.п.н. / О.В.Торічний – Хмельницький, 1999. – 190 с.
20. Ширшов В.Д. Педагогическая коммуникация. Теоретические основы: Автореф. дис. д-ра пед. наук./ В.Д.Ширшов - Челябинск, 1995. - 39 с.